

уразливість перед злочинними посяганнями і психологічну готовність прийняти роль жертви.

Друга категорія людей керується раціональним мисленням, що переважно дає змогу правильно орієнтуватися у джерелах та видах кримінальних загроз і уникати небезпечних ситуацій. Їхня уразливість перед злочинними посяганнями має тимчасовий характер і пов'язана з часом та місцем перебування.

Бараш Є. Ю. – доктор юридичних наук, доцент, начальник Інституту кримінально-виконавчої служби

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ЗАСУДЖЕНИХ У ВИХОВНИХ КОЛОНІЯХ

Позбавлення волі – це найсуворіший вид кримінального покарання, яке відповідно до закону застосовується до неповнолітніх. Стосовно названої категорії злочинців позбавлення волі зазвичай застосовують за вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів (95 %). Виховні колонії (ВК) є місцем відбування зазначеного виду покарання.

Очевидно, у виховних колоніях, як і в інших виправних установах, кількість вчинюваних неповнолітніми засудженими злочинів залишається відносно стабільною. Кількість злочинів у виховних колоніях не знижується, відзначаються факти протидії встановленому порядку відбуття покарання, з'являються спроби створення організованих структур злочинців у виховних колоніях.

Виховні колонії – це установи, в яких сконцентровані соціально дезадаптовані та небезпечні підлітки. Згідно з судовою статистикою, за останні п'ять років до реального позбавлення волі щорічно засуджують приблизно 23 % неповнолітніх засуджених. Це означає, що суди не прагнуть застосовувати до підлітків максимально сувору міру покарання. Відповідно до принципів ООН щодо попередження злочинності серед неповнолітніх (Ер-Рядські керівні принципи, прийняті в 1990 р.), «поміщення молодих осіб до виховно-виправних установ потрібно здійснювати як крайній захід і на мінімально необхідний термін, причому первинне значення мають інтереси підлітка».

Спостереження практичних працівників і аналіз статистичних відомостей підтверджують, що серед засуджених неповнолітніх постійно зростає кількість осіб, які засуджені за умисне вбивство, завдання тяжкої шкоди здоров'ю, розбій, грабіж. Збільшується кількість засуджених, які вже мали до засудження кримінальний досвід: їх раніше звільняли від відбування призначеного покарання з випробуванням, вони перебували на обліку в підрозділах Національної поліції, ніде не працювали, не навчалися.

Кількість підлітків, які відбувають покарання вдруге і більше (пенітенціарний рецидив) за 5 років скоротилася на 30 %. Важливо, що більше половини злочинів (65,7 %), за які засуджені неповнолітні, були здійснені у групі, причому в 34 % випадків вони були в ролі виконавців, 15,7 % – пособників, приблизно 2 % – підбурювачів, 15 % – організаторів злочинів, а понад 40 % підлітків були учасниками групових дій. У 15 % випадків злочини вчиняли з використанням зброї, причому в 10 % випадків її застосовували, в 4 % лише демонструвалася. Більшість підлітків, які є членами злочинних угруповань, зазвичай носять та зберігають зброю.

Особи, що відбувають покарання у ВК, втратили інтерес до навчання, не відвідували школу, ніде не працювали, коло їх спілкування і характер поведінки визначався нормами кримінального середовища. До того ж, близько 30 % вихованців ВК є розумово відсталими.

Багато хто з неповнолітніх до засудження зловживав алкоголем і вчинив злочини в стані алкогольного сп'яніння, виховувалися в неблагополучних сім'ях, де дітям не приділяли належної уваги. У низці випадків підлітки покидали свої сім'ї через матеріальні труднощі.

Такі підлітки вчиняють злочини здебільшого через відсутність засобів існування. Для них життя в колонії є складнішим, ніж для інших засуджених: вони мають досить обмежені можливості спілкування із зовнішнім світом, їх майже ніхто не відвідує, а після звільнення з ВК їм нікуди їхати, адже їх ніхто не чекає (у них часто немає ні житла, ні роботи, ні друзів).

Певні особливості має злочинність неповнолітніх осіб жіночої статі. Найчастіше дівчата вчиняють такі злочини, як крадіжки, хуліганство, проте останнім часом збільшується

кількість грабежів, розбоїв, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, убивств, співучасть у звалтуванні. Приблизно чверть злочинів ці особи вчиняють з особливою жорстокістю. Більшість злочинів дівчат мають груповий характер (близько 80 % від кількості уперше засуджених), причому 20 % з них були організаторами злочинів.

Частині засуджених дівчат притаманне раннє набуття сексуального досвіду, що переростає в статеву розбещеність, а потім – у лесбійство. Чимало з них займалися проституцією.

У місцях позбавлення волі спосіб життя цієї категорії засуджених можна розділити на три типи: 1) менш деформований, 2) деформований, 3) значно деформований. Усі вказані типи включені в більш загальне поняття – «антигромадський спосіб життя».

Характерним для всіх типів способу життя засуджених у ВК є небажання або недостатнє бажання вчитися і працювати, негативне ставлення до виховних заходів, а також до покарань, режиму й дисципліни. Вони прагнуть отримати вигоду з власних дій, завоювати авторитет у будь-який спосіб (від порушення режиму до вчинення злочинів). Проте кожен тип антигромадського способу життя має свої особливості. Так, малодеформованому способу життя притаманні: недисциплінованість, вияв грубості, утиск слабкіших, прагнення бути членом угруповання нейтральної спрямованості. Ці засуджені допускають незначні порушення режиму відбуття покарання. Деформованому способу життя властиві, крім зазначено, вчинення бійок, побиття неугодних. Вони виявляють цікавість до кримінальної субкультури, можуть бути членами угруповань негативної спрямованості, здійснюють грубі порушення режиму. За умов значно деформованого способу життя зазначені риси виражені яскравіше. Вони прагнуть до дотримання норм кримінальної субкультури, переважно є членами угруповань негативної спрямованості, усіляко намагаючись стати лідером оточення. Вони систематично порушують режим або підбурюють до його порушення інших засуджених. У їх поведінці виявляється схильність до вчинення злочинів, зокрема задля помсти, відновлення «справедливості», самоствердження тощо.

Знання вказаних типів способу життя засуджених у ВК дає змогу здійснити відповідну диференціацію, а отже, краще та більш цілеспрямовано будувати профілактичну роботу, а також

здійснювати виховно-профілактичну дію відносно різних категорій засуджених. Опитування підлітків у колоніях засвідчило, що лише 50 % засуджених не хочуть продовжувати злочинний образ життя після звільнення з колонії, а 7 % – чітко заявили, що знову продовжать злочинну діяльність, 9 % – вказали, що встануть на цей шлях лише в разі виникнення труднощів, 34 % – утрималися від відповіді.

Цю інформацію потрібно враховувати не лише під час організації профілактичної роботи з підлітками, звільненими з ВК, а й безпосередньо в колонії, оскільки вони свідчать про міру деформації способу життя неповнолітніх і вимагають застосування відповідних заходів, сил і засобів. Таким чином, з метою підвищення ефективності виховно-профілактичної дії необхідно враховувати міру деформації способу життя та застосовувати відповідні профілактичні заходи.

Важливу роль у колонії відіграє кримінальна субкультура, що насаджує закони злочинного світу. Дослідження засвідчують, що прибічників кримінальної субкультури, які наслідують злочинські закони, можна умовно розділити на три категорії: 1) авторитетні засуджені («боси», «пахани»); 2) «хлопчаки» – засуджені, такі, що пройшли «прописку» і претендують на вищий статус у системі неформальних відносин; 3) засуджені, які ще не пройшли «прописки» або випробувального терміну. Окрім вищезгаданих категорій, є «чушки» – засуджені з низьким статусом, які виконують брудну роботу, обслуговуючи «авторитетів». Нижчий ступінь посідають «скривджені», «опущені», які є об'єктами знущань. Вони мають зазвичай найгірші умови проживання.

Таким чином, в колонії є дві полярні категорії: засуджені з високим статусом – «верхи» і з низьким – «низи». Вони дотримуються чіткої субординації, за якої «низи» повинні беззаперечно підкорятися «верхам».

Норми кримінальної субкультури передбачають строгі санкції за їх порушення. Ці норми забороняють видавати таємниці, обманувати «своїх», зобов'язують беззаперечно виконувати вимоги «авторитетів» та проходження новачками «прописки». За цієї процедури «новачка» перевіряють на винахідливість, кмітливість та вміння постояти за себе. Це нерідко має жорсткий, витончений характер і пов'язано з ризиком для здоров'я засудженого. Відомо, що відносно підлітків, які проходили «прописку» в одній із ВК,

використовували такі форми, як «загадки» – 43 %, «приколи» – 32 %, фізичні випробування – 24 %. Форми «прописки» залежать від режиму і традицій колонії, від виду досконалого злочину.

Вивчення дисциплінарної практики виховних колоній підтвердило, що зниження рівня злочинності в місцях позбавлення волі відбувається переважно шляхом визнання діянь, що містять ознаки злочину, видом дисциплінарної провини. Ця ситуація є досить «зручною» для окремих керівників виховних колоній, які таким чином покращують офіційні статистичні показники діяльності установи.

Список використаних джерел

1. Джужа О. М. Запобігання правопорушенням у місцях позбавлення волі : навч. посіб. / О. М. Джужа ; ред. О. Г. Колб, В. В. Василевич ; МОН України. – Луцьк, 2010. – 544 с.

2. Кримінологічний довідник / за наук. ред. О. М. Бандурки ; за заг. ред. О. М. Джужі, О. М. Литвинова ; Кримінологічна асоціація України. – Київ, 2013. – 412 с.

Тогочинський О. М. – доктор педагогічних наук, доцент, ректор Академії Державної пенітенціарної служби;

Денисова Т. А. – доктор юридичних наук, професор, помічник ректора з наукової та науково-методичної роботи Академії Державної пенітенціарної служби

НАГАЛЬНІ ВИКЛИКИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І ВІДПОВІДІ КРИМІНОЛОГІВ

Цікаво було б дізнатися, як розвиватиметься кримінологічна наука... Залишається лише сподіватися, що в пам'яті нащадків, передусім науковців-кримінологів, збережуться думки, ідеї, висновки та сподівання...

А. П. Закалюк [1]

У ХХІ ст. створення надійної системи запобігання злочинності є пріоритетним напрямом державної політики щодо гарантування безпеки суспільства. До того ж, українське суспільство повинно обрати основною ідеєю – зупинити злочинність.